

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון **תשפ"א**

כרך ח

עורכים:

פרופ' משה צפור
ד"ר אליסיה גרינבנק
ד"ר אפרת בנג'ז
ד"ר יוחנן קאפח

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אורציון ברתנא
הרב פרופ' שלמה זלמן הבלין
פרופ' שמיר יונה
פרופ' אהרן ממן
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' יצחק קלימי
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"א 2021
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@washington.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
7	דבר המערכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות

17	לשון המקרא כיוצרת מדרש ודרשנות	משה צפור
45	איזהו 'הר המור', בפיוט 'יום שבתון' לרבי יהודה הלוי?	גבריאל ברזילי
63	היחיד מול יחידו של עולם במשנת רבי זאב מז'טומיר	יהושפט נבו
87	על דמותו של הרב קוק בעיני צאצאי תלמידיו החרדים - בין דור ראשון לדור שני	יצחק רונס

שער שני | חינוך והוראה

105	מעורבות הורים בבית הספר בחינוך היהודי: הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי ובחינוך הערבי	אליסיה גרינבנק ואפרת בנג'ו
123	מי יניף את דגל הפנאי? על מדיניות הפנאי עבור נוער עם מוגבלות	אורית גילור, חגית קליבנסקי, דרורה כפיר
143	אתגרים בהשתלבות עובדות מקצועות הבריאות במסגרות חינוך בתחילת דרכן המקצועית	אסתר גולדבלט, רבקה פלזנשטיין, אוהלה גרוס-אביניר
165	התערבות טיפולית של מחנכת בכיתת חינוך מיוחד: חקר מקרה	אליעזר יריב ובתיה בר

185	הקשר בין חוללות הורית ואיכות האינטראקציה אב-ילד לבין מידת השימוש של אבות במדיה דיגיטלית בזמן אינטראקציה עם ילדיהם	רינת כספי
207	הקשר בין מאפיינים אישיים של מורים ומתכשרים- להוראה ובין עמדותיהם כלפי שילוב תלמידים עם מוגבלות בשמיעה במערכת החינוך הרגילה	אורלי שי

שער שלישי | חינוך גופני ובריאות

233	הקשר בין שיווי משקל סטטי ודינמי לבין הישגים לימודיים בקרב תלמידי כיתה ה' בישראל	מירי שחף, רוני לסלו-רוט, אייל רוזנשטריך
249	הוראה והסמכת מורים לחינוך גופני באמצעות למידה מקוונת	דקלה זיו ודני מורן
269	הערכת יעילות שיעורי לימוד שחייה בכתי הספר בישראל בטווח השנים 2011-2016	סיגלית אבוחצירא, דניאל מורן, אורי אליהו

שער רביעי | סקירת ספרות

287	"האם יש זכות קיום למדעים ההומניים בפורמט הנוכחי?" מגבלות המחקר האקדמי שעוסק במודל האקדמי	אורנה לוין
-----	---	------------

מחברי המאמרים

סיגל אבוחצירא

דוקטורנטית בבית ספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
sigal00000@gmail.com

ד"ר אורי אליהו

בית הספר למדעי הבריאות, החוג לתזונה, אוניברסיטת אריאל
urieli@ariel.ac.il

ד"ר אפרת בנג'ו

החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; החוג לחינוך מיוחד, המכללה
האקדמית בית ברל
bengiog@gmail.com

בתיה בר

מורה בחינוך מיוחד, משרד החינוך
2006bb@walla.co.il

ד"ר גבריאל ברזילי

החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון ומרכז יעקב הרצוג ללימודי יהדות
barzilg@gmail.com

ד"ר אסתר גולדבלט

החוג לגיל הרך, מכללת אורות ישראל ומכללת אפרתה; החוג לחינוך מיוחד, מכללת אפרתה
stgoldblat@gmail.com

ד"ר אורית גילור

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל
oritg@beitberl.ac.il

אוהלה גרוס-אביניר

החוג לניהול ארגוני שירות, מכללת הדסה ירושלים; החוג לייעוץ חינוכי, מכללת אורות
ישראל
ohelaav@hac.ac.il

ד"ר אליסיה גרינבנק

ראשת החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
gralicia2@gmail.com

דקלה זיו

דוקטורנטית בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל; החוג לחינוך גופני, המכללה
האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
zivdikla1@gmail.com

פרופ' אליעזר יריב

פרופסור חבר, ראש החוג לחינוך משלב לתואר השני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת
ושינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר רינת כספי

ראשת החוג לחינוך, החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
rinatc10@gmail.com

פרופ' דרורה כפיר

פרופסור חבר (בדימוס) בחוג לחינוך, המכללה האקדמית בית ברל
gadikf@netvision.net.il

ד"ר אורנה לוי

החוג לספרות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון והמכללה האקדמית אחוה; ראש
אקדמי של מרכז הסימולציה במכללה האקדמית אחוה
orna_1@achva.ac.il

ד"ר רוני לסלו-רוט

בית הספר למדעי ההתנהגות, המרכז האקדמי פרס
ronilaslo@gmail.com

פרופ' דניאל מורן

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר יהושפט נבו

גמלאי החוג לתנ"ך, מכללת שאנן
yehoshafat100@gmail.com

רבקה פלונשטיין

החוג לגיל הרך, מכללת אורות ישראל
rivkafel@gmail.com

פרופ' משה צפור

פרופסור אמריטוס במחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר אילן; ראש החוג לתנ"ך וראש התוכנית לתואר שני בתנ"ך במכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
moshezi1934@gmail.com

ד"ר חגית קליבנסקי

המסלול לחינוך בלתי פורמלי, המכללה האקדמית בית ברל
hagitklib@gmail.com

ד"ר אייל רוזנשטריך

בית הספר למדעי ההתנהגות, המרכז האקדמי פרס והמכללה האקדמית בווינגייט
eyal@pac.ac.il

יצחק רונס

לימודי יסוד ביהדות, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון; מכללת אורות ישראל;
מכללה ירושלים
yroness@gmail.com

ד"ר מירי שחף

החוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
mirile@washington.ac.il

ד"ר אורלי שי

החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
orlyshai1@gmail.com

מעורבות הורים בבית הספר בחינוך היהודי: הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי ובחינוך הערבי

אליסיה גרינבנק ואפרת בנג'ו

תקציר

מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את ההבדלים במידת מעורבות ההורים, בסוגי מעורבות ההורים, וכן בסיבות לחוסר מעורבות הורים במערכות חינוך שונות במגזרים השונים: בחינוך היהודי - הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי, ובחינוך הערבי. המדגם כלל 185 מורים, מתוכם 123 מורות ו-62 מורים. המורים לימדו במסגרות חינוכיות באזורים שונים בארץ - בדרום, במרכז ובצפון. הנתונים נאספו באמצעות שאלון ובו שלוש שאלות, כאשר כל שאלה התמקדה באחד מהתחומים שנבדקו במחקר. ממצאי המחקר העלו כי קיימים הבדלים מובהקים הן במידת מעורבות ההורים והן בסוגי מעורבות ההורים, וסיבות לחוסר מעורבות ההורים בין מערכות החינוך השונות במגזרים השונים. ממצאי המחקר מעלים כי על מנת לקדם מעורבות הורים בבית ספר במערכות חינוך שונות, יש לתת את הדעת לצורכי האוכלוסייה ומאפייניה ככל מערכת חינוך הן בשלב הכשרת המורים והן בגיבוש תוכניות לעידוד מעורבות הורים.

תאריכים: מעורבות הורים, חינוך ממלכתי, חינוך ממלכתי-דתי, חינוך ערבי, חינוך חרדי

מבוא

מעורבות הורים בבית הספר של ילדיהם היא תופעה הולכת וגוברת בעולם כולו. מדינת ישראל מדגישה את יתרונותיה של מעורבות זאת, ואף דורשת מהצוות בבתי הספר להיות יוזם ואקטיבי בעירוב הורים. מערכת החינוך בישראל כוללת מגזרים שונים המתאפיינים במעורבות הורים בצורות שונות. מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את מעורבות ההורים במערכות החינוך השונות במגזרים השונים: בחינוך היהודי – הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי, ובחינוך הערבי. בחינה זאת נעשתה באמצעות דיווחים של מורים המלמדים במסגרות המשתייכות למערכות חינוך שונות במגזרים השונים.

מעורבות הורים בבית ספר וחשיבותה

המונח "מעורבות הורים בבית ספר" מתייחס להתנהגויות ופעולות של ההורים במסגרת יחסם עם בית הספר. המונח מקיף קשת רחבה של פעילויות הורים, החל מהכנת עוגה לכיתה ועד השתתפות בקבלת החלטות לגבי מדיניות בית הספר (Fisher, 2016). החוקרים תמימי דעים כי המניע העיקרי המשפיע על מעורבות ההורים בבית הספר הוא דאגתם לקידום חינוכו של הילד, הסתגלותו והתקדמותו בתחום הלימודי. ככל שהורים סבורים שבית הספר הוא גורם חשוב לעתיד ילדיהם, ומזדהים עם נושאים הקשורים למטרות ולערכים של בית הספר, כך הם ישאפו להיות יותר מעורבים ופעילים בו (פישר, 2010; Lv et al., 2016). מעורבות הורים בבית ספר נחקרה לאורך שנים, והושם דגש על יתרונותיה הרבים. נמצא כי הורים מעורבים בבית ספר של ילדיהם יכולים לתרום לשיפור הישגים לימודיים, לירידה בבעיות התנהגות, לעלייה ביצירת קשרים חברתיים, ולביסוס איכות החיים של ילדיהם. המעורבות בחיי בית הספר הופכת את בית הספר למקום מוכר ולא מנותק ותורמת להערכה מקצועית של הורים כלפי הצוות החינוכי, ובעקבותיה לשיפור באיכות החינוך (שפרלינג, 2019; Wilder, 2014; Park & Holloway, 2018). לטענת אביטל ורז (2018), המעורבות של ההורים בבית הספר עשויה לסייע לשתי המערכות: המשפחתית והחינוכית, מתוך אינטרס משותף והכרה הדדית בהשפעה הייחודית של כל צד. היתרונות של מעורבות הורים בבית הספר הובילו את משרד החינוך לעודד מעורבות זו. כבר בשנת 1996 פרסם המשרד חוזר מנכ"ל שהתייחס להסדרת דרכי הקשר בין מורים להורים כשותפים לעשייה החינוכית. במהלך השנים התפרסמו חוזרים נוספים המציגים את היחסים בין בית הספר להורים מתוך עמדה מכבדת ושוויונית (גרינבנק, 2018). משרד החינוך בישראל רואה את מעורבות ההורים כיעד הכרחי של כל ארגון חינוכי, ואף מדגיש את חשיבותה ככוח אינטגרטיבי המניע את שתי המערכות – הבית ובית הספר (ריטבו, לוק וברג, 2018).

סוגי מעורבות הורים

בספרות מדווח על סוגים שונים של מעורבות הורים הנעים בין שני קצוות. הקצה האחד מתייחס למדיניות "הדלת הסגורה", שלפיה תפקידים של המורים וההורים נפרד לחלוטין. בית הספר קובע בעצמו את המדיניות, וההורים אינם מעורבים בכלל מתוך אמונה שמעורבותם עלולה לפגוע בחינוך התלמידים. בקצה האחר נמצאת מדיניות "הדלת הפתוחה", הדוגלת בתפיסה שלפיה ההורים הם שותפים מלאים בעיצוב מדיניות בית הספר, מתוך אמונה שתהליך חינוכי מתרחש גם מחוץ לבית הספר ולכן חשוב לנהל שיח פתוח בין הורים ומורים (Raviv, 2016). לפי רקח וגרינשטיין (2016), מדיניות "הדלת הסגורה" מאפיינת בית ספר מסורתי, וכיום מדיניות "הדלת הפתוחה" נפוצה יותר. בית הספר הוא ארגון פתוח, הנמצא באינטראקציה עם סביבתו ומציב את הצורך להתמודד עם מעורבותם הגוברת של גורמים חיצוניים לבית הספר, שהבולט בהם הוא ההורים. ההורים הפכו לחלק בלתי נפרד מבית הספר וממערכת היחסים של המורה עם התלמיד. בטווח שבין מדיניות "הדלת הסגורה" למדיניות "הדלת הפתוחה" ניתן למצוא סוגים שונים של מעורבות הורים המדווחים בספרות המקצועית (בהם: נוי, 2014; פרידמן, 2011; Raviv, 2016; Fisher, 2018): "הורים כצופים" – מעורבות סבילה, ההורים צופים מן הצד במתרחש בבית הספר והתקשורת היא חד-כיוונית. "הורים כספקי שירותים" – סוג מעורבות קצת יותר אקטיבי, שבו ההורים מהווים משאב לבית הספר, ודואגים לשירותים באירועים ספציפיים על פי בקשת הצוות החינוכי. סוג מעורבות שבו ההורים פעילים יותר הוא "ועדי הורים", ובו מאזן הכוחות בין ההורים לבית הספר הוא מאוזן ושיתוף הפעולה משמעותי יותר. על פי חוזר מנכ"ל של משרד החינוך (2019), הורי הוועד הנבחרים מסייעים בקידום תהליכי שותפות חינוכית מיטיבה ומהווים דוגמה והשראה לשאר ההורים. סוג המעורבות שבו ההורים פעילים ביותר הוא "הורים בדיאלוג" – ההורים מנהלים דיאלוג רציף עם צוות בית הספר, והתקשורת ביניהם מתמקדת בקביעת מדיניות וקבלת החלטות.

מערכות חינוך בישראל

מערכת החינוך בישראל בנויה ממגזרים מובחנים, סגרגרטיביים וברורים: בחינוך היהודי לומדים כ-75% מהתלמידים במערכת החינוך, ובחינוך הערבי לומדים כ-25% מהתלמידים. בתוך כל מגזר יש הבחנות נוספות: בחינוך היהודי יש הבחנה על בסיס דתיות – חינוך ממלכתי (43% מהתלמידים), חינוך ממלכתי-דתי (14% מהתלמידים), וחינוך עצמאי המשרת בעיקר את האוכלוסייה היהודית האולטרה-אורתודוקסית (18% מהתלמידים). גם במגזר הערבי יש הבחנה בין החינוך הערבי הקולט אוכלוסייה נוצרית ומוסלמית לבין החינוך הדרוזי ולבין החינוך הברואי (דוח מבקר המדינה, 2020).

עם הקמת מדינת ישראל נחקק חוק לימוד חובה, התש"ט-1949, המחייב כל ילד מגיל חמש ועד גיל 13 ללמוד במוסד חינוכי מוכר. בהמשך הורחב החוק גם לבתי הספר התיכונים.

בשנת 1953 אושר בכנסת חוק חינוך ממלכתי, שמטרתו לאפשר חינוך הניתן מאת המדינה על פי תוכנית הלימודים, ללא זיקה לגוף מפלגתי, עדתי או ארגון אחר מחוץ לממשלה (טאוב, 2007).

לפי סעיף 1 לחוק חינוך ממלכתי, החינוך הממלכתי-דתי (חמ"ד) הוא חינוך ממלכתי שמוסדותיו דתיים לפי אורח חייהם, תוכנית לימודיהם, מוריהם ומפקחיהם, ובהם מחנכים לחיי תורה ומצוות, על פי המסורת הדתית וברוח הציונות הדתית. החינוך הממלכתי-דתי נתון לפיקוח מלא של משרד החינוך, אך יש לו עצמאות בענייני חינוך אידאולוגיים (ויסבלאי, 2012). רוב התלמידים הלומדים בחינוך הממלכתי-דתי מגיעים ממשפחות דתיות-לאומיות בהשקפתן ובאורח חייהן, המזדהות עם משנת החמ"ד. במערכת חינוכית זאת לומדים גם תלמידים המגיעים ממשפחות מסורתיות או חילוניות, רובן יוצאי עדות המזרח מרקע חברתי-כלכלי נמוך (פינקלשטיין, 2012).

החינוך החרדי הוא שם כולל למערכת של מוסדות חינוך המשרתים את האוכלוסייה החרדית בישראל. אוכלוסייה זאת מתאפיינת בריבוי פלגים ועדות, ולכל אחד מהם מוסדות חינוך משלו (ויסבלאי ווינינגר, 2015). החינוך החרדי לא היה חלק מהחינוך הציבורי בארבעת העשורים הראשונים מאז שחוקק חוק החינוך הממלכתי בשנת 1953, בשל סירובם של מנהיגי הציבור החרדי לוותר על עצמאותם בקביעת התכנים והערכים שיילמדו בבתי הספר החרדיים. כתוצאה מכך, רוב מוסדות החינוך החרדיים נותרו מחוץ למערכת החינוך הממלכתית, והמשיכו לפעול כמסגרת חינוך עצמאית בבעלות פרטית (צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018). משנות השמונים הצטרפו מוסדות החינוך החרדיים לסטטוס של מוסדות "מוכרים שאינם רשמיים". בהמשך שונה השם ל"אגף המוכר שאינו רשמי - חרדים". לבסוף הכירה המדינה באוטונומיה הקהילתית של החרדים בנוגע לחינוך בקהילות החרדיות ובהפניית התלמידים החרדים ל"ישיבות קטנות". במקביל החלה הכשרה בסמינרים של עובדי הוראה מהמגזר החרדי תוך התבססות על הערכים והאידאולוגיה שלהם (הורביץ, 2016). בשנת תשע"ד (2013-2014) החל משרד החינוך ביישום רפורמה שאפשרה לבתי ספר חרדיים לשנות את מעמדם ממוסד "מוכר שאינו רשמי" ל"רשמי" ולהצטרף לזרם חינוך ממלכתי-חרדי חדש. למרות הרפורמה רק מעט מוסדות חינוך חרדיים הצטרפו לזרם הממלכתי-חרדי. ההחלטה על המעבר התקבלה לרוב על ידי מנהל העמותה שמפעילה את בית הספר, ללא התייעצות עם הצוות וההורים (קציר ופרי חזן, 2018). בעשור האחרון מערכת החינוך החרדי צומחת בקצב מואץ ומספר התלמידים החרדים בעלייה מתמדת (צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018).

חוק החינוך הממלכתי משנת 1953 לא הכיר כלל בייחודה של האוכלוסייה הערבית. רק בשנת 2003 נוסף תיקון 11 לחוק, הקובע כי בין מטרות החוק: "להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל, ולהכיר בזכויות השוות של כל אזרחי ישראל" (חוק חינוך ממלכתי תשי"ג - 1953). הוחלט להקנות לחינוך הערבי מעמד נפרד, בצד החינוך העברי הממלכתי והחינוך הדתי היהודי, ונקבע כי שפת ההוראה בבתי ספר ערביים תהיה ערבית, בהיותה שפה רשמית שנייה במדינה (חדאד חאג'-יחיא ורודניצקי, 2018).

מעורבות הורים במערכות החינוך השונות

המונח "מעורבות הורים" כולל שני מונחים: "מעורבות" ו"הורים". כאמור, המונח "מעורבות" הוא רחב ומגוון וכולל סוגים שונים של מעורבות הנעים על הציר שבין מעורבות פסיבית למעורבות אקטיבית. גם המונח "הורים" כולל הורים בעלי מאפיינים מגוונים, ממעמדות, תרבויות ומגורים שונים. במחקרים שחקרו את מאפייני ההורים המעורבים, נמצא כי הורים ממעמד חברתי-כלכלי גבוה נוטים לגלות מעורבות גבוהה יחסית בחינוך ילדיהם (Nihat-Sad & Gurbuzturk, 2013). לעומת זאת, הורים ממעמד כלכלי נמוך והורים המשתייכים לקבוצות מיעוט אתני בחברה נוטים להיות פחות מעורבים בבית הספר של ילדיהם. נראה כי בידי הורים אלה פחות משאבים הנדרשים למעורבות בבית ספר, כגון משאב של זמן (בשל הצורך לעבוד שעות רבות לפרנסת המשפחה), משאב של ידע אודות בית הספר והתפקוד של ילדיהם (בשל חוסר השכלה וחוסר נגישות למידע), ומשאב של ניידות ודרכי גישה לבית הספר (בשל ריחוק פיזי מבית הספר או היעדר אמצעי תחבורה). הורים אלה עלולים לגלות קשיים בהיכרות עם מערכת החינוך ועם גורמי טיפול וחינוך של ילדיהם, ולהביע חוסר אמון במערכת (אלטשולר-אזרחי ופארן-רותם, Hornby & Lafaele, 2011; 2018).

המחקר הנוכחי בוחן את המעורבות של ההורים בבית הספר במערכות החינוך השונות, בהתאם למגזר ולמאפיינים הייחודיים. בספרות המחקרית מדווח כי מערכת החינוך הערבי נוטה באופן מסורתי שלא לעודד מעורבות הורים בעיקר מסיבות תרבותיות. כך למשל, אבות רבים סבורים שמעורבות כזאת היא תפקידה של האם, אולם האימהות פחות מעורבות מכיוון שרוב המורים בבתי הספר הם גברים (אבו-עסבה, 2007). חיזוק למעורבות הורים נמוכה בחינוך הערבי ניתן למצוא במחקרה של פישר (2010) שבחנה שלושה בתי ספר: בחינוך הערבי, בחינוך הממלכתי יהודי ובחינוך הממלכתי-דתי (חמ"ד). בתי ספר אלו פיתחו דפוסי מעורבות של הורים שמבטאים את המסורת והתרבות של הקהילה שלומדת בהם, וביססו מודלים שונים של מעורבות הורים. ממחקרה עולה שההבדלים בין מערכות החינוך השונות באים לידי ביטוי בעוצמת המעורבות של ההורים וגם בדפוסי המעורבות. במערכת החינוך הערבי, ההורים מייחסים לחינוך חשיבות רבה אך מעורבותם באה לידי ביטוי בעיקר בבית. מעורבות ההורים בבית הספר בחינוך הערבי הייתה נמוכה בהשוואה למעורבות ההורים בחינוך הממלכתי היהודי. גם במחקר עדכני יותר של עבוד-חלבי ומיעארי (2018), שבו נבחנו מעורבותם של הורים במערכת החינוך הערבי בבתי ספר, נמצא כי ההורים נוטים להיות מעורבים בחינוך ילדיהם בעיקר בבית ולא בבית הספר. ערר ועמיתיו (Arar, Abu-Asbah & Abu Nasra, 2014) ראינו מנהלים ונציגי ועד הורים בבתי ספר במערכת החינוך הערבי, ומצאו כי ההורים פחות מעורבים, בתי הספר מתעלמים מההורים ואף רואים בהם איום.

מעיון בסקירת ספרות, נראה כי גם הורים בבתי ספר בחינוך החרדי נוטים להיות לא מעורבים בנעשה בבית הספר ואינם שותפים בקבלת ההחלטות. כבר בתהליך הרישום לבית הספר, קבלת הילד מותנית באישור מנהל בית הספר בלבד, ולא נערך שיבוץ דרך

העירייה כפי שנהוג במערכות חינוך אחרות. דוגמה נוספת מתייחסת לתשלומי הורים. לעמותות החינוך החרדי אוטונומיה מלאה בנושא. ההורים אינם שותפים ואינם חותמים על ההוצאות מחשבון תשלומי ההורים, בניגוד לבתי ספר ממלכתיים וממ"דים שבהם ועד ההורים מפקח על השימוש בתקציב. במוסדות החינוך החרדיים אין ועדי הורים, כך שאין פיקוח מצד ההורים על השימוש בכספים שנגבים מהם. גם בנושא קביעת תוכנית הלימודים ומעבר בית הספר למעמד "מוסד רשמי" במשרד החינוך, ההחלטות הן של מנהל העמותה המפעילה את בית הספר ו/או של הנהלת בית הספר. למפעילי ומנהלי מסגרות חינוכיות חרדיות יש סמכות רבה, שמתירה מעט מאוד כוח להורים (וייסבלאי, 2012; צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018; קציר ופרי חזן, 2018).

בספרות המחקרית אין מידע רב על מעורבות הורים בבתי ספר השייכים לחינוך הממלכתי-דתי (חמ"ד). עם זאת, ניתן למצוא עדויות לכך שההכנסה הממוצעת לנפש בקרב משפחות התלמידים בחינוך הממלכתי הוא גבוה בצורה משמעותית מההכנסה של משפחות התלמידים בחמ"ד. כמו כן, ניתן למצוא במסגרות של חמ"ד תלמידים המגיעים מיישובים מבוססים פחות מאשר תלמידי החינוך הממלכתי. מספר הנפשות במשפחות התלמידים הלומדים בחמ"ד גדול יותר, ורמת ההכנסה של הורי התלמידים במסגרות החמ"ד נמוכה יותר (פינקלשטיין, 2012). על סמך המחקרים שצוינו לעיל ומצאו שהורים מקבוצות מעוטות משאבים נוטים להיות פחות מעורבים בבית הספר (שכטמן ובשריאן, 2015; Hornby & Lafaele, 2011; Nihat-Sad & Gurbuzturk, 2013), ניתן לשער שגם מעורבות ההורים במסגרות של החינוך הממלכתי-דתי תהיה מועטה.

מסקירת המחקרים שנעשו בתחום, ניתן להבין כי מעורבות הורים יכולה לבוא לידי ביטוי בדרכים רבות ומגוונות. המחקר הנוכחי בוחן את מעורבות ההורים בבית הספר במערכות חינוך שונות במגזרים השונים: בחינוך היהודי הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי, וכן בחינוך הערבי. מחקרים מצביעים על רמות שונות של מעורבות ההורים במערכות חינוך שונות, כאשר נראה כי בחינוך הערבי, בחינוך החרדי ובחינוך הממלכתי-דתי המעורבות פחותה יותר בהשוואה למעורבות הורים בחינוך הממלכתי יהודי. חשיבות המחקר נעוצה במיעוט המידע בנוגע להבדלים במעורבות ההורים בבתי ספר במערכות החינוך השונות ובמגזרים השונים. השערת המחקר היא כי יימצאו הבדלים ברמות המעורבות של ההורים ובסוגי המעורבות של ההורים במערכות החינוך השונות במגזרים השונים. הספרות העולמית מלמדת כי הן מעורבות ההורים בחינוך ילדיהם בפועל והן סוג המעורבות מושפעים בין היתר מהתרבות, מהמעמד החברתי והכלכלי של משפחות התלמידים, ומתפיסת ההורים את צוות בית הספר כבעל הידע ובעל הסמכות (שכטמן ובשריאן, 2015). בהתאם לסקירה, ההשערה היא כי בחינוך הממלכתי יהודי מעורבות ההורים תהיה גבוהה יותר בהשוואה למעורבותם במערכות החינוך האחרות. בנוסף, יימצאו הבדלים בסוגי המעורבות, ובחינוך הממלכתי יהודי תהיה יותר מעורבות בתחום של ועדים ודיאלוג בעקבות האפשרות של ההורים להשפיע על המדיניות ועל קבלת ההחלטות בבית הספר. כמו כן, ייבחנו במחקר הסיבות לחוסר מעורבותם של הורים בבית הספר. בסקר שנערך מטעם משרד החינוך (משרד החינוך, 2015), הורים שהשיבו שהם לא מעוניינים להיות מעורבים בבית הספר נימקו זאת בכך שאין להם זמן או שהם עסוקים מדי, במיוחד עקב מצבם הסוציו-אקונומי

והדאגה לפרנסה; שאין להם ידע ואין ביכולתם להשפיע; או שהם סומכים על בית הספר, נותנים כבוד לצוות ולא רואים צורך להיות מעורבים. המחקר הנוכחי בוחן את הסיבות לחוסר מעורבות הורים במערכות החינוך השונות ובמגזרים השונים, כאשר ההשערה היא כי הסיבה של מתן כבוד לצוות תהיה נפוצה יותר בקרב הורים שילדיהם לומדים בחינוך החרדי. זאת בהסתמך על הספרות המחקרית המדווחת על הכבוד שההורים רוחשים למנהלי המוסדות החינוכיים בחינוך החרדי בכל הנוגע לרישום ילדיהם וקביעת תוכנית הלימודים, ניהול כספים ועוד. ממצאים בתחום זה עשויים לסייע לצוות בית הספר לפתח מודעות לגבי הסיבות לחוסר מעורבות הורים ולקדם מעורבות זאת.

שיטה

מדגם

המדגם כלל 185 מורים, מתוכם 123 מורות ו-62 מורים. המורים לימדו במסגרות חינוכיות באזורים שונים בארץ - בדרום, במרכז ובצפון. גיל המורים נע בין 25 ל-64 שנים ($M=40.98$; $SD=9.12$). ותק המורים נע בין 1 ל-44 שנים ($M=16.24$; $SD=8.90$). 53% מהמורים עבדו בבתי ספר יסודיים ו-47% מהם עבדו בבתי ספר על-יסודיים. 70 מורים עבדו במערכת החינוך הערבי ו-115 עבדו במערכת החינוך היהודי. 56 בחינוך הממלכתי, 31 בחינוך הממלכתי-דתי, ו-28 בחינוך החרדי.

כלי המחקר

משתתפי המחקר נדרשו למלא שאלון שנבנה במיוחד למחקר הנוכחי ובו שלוש שאלות. השאלות התייחסו לשלושת הנושאים הנבדקים במחקר: (1) רמת מעורבותם של ההורים בחינוך ילדיהם בבית הספר: "באיזו מידה ההורים לתלמידים בבית הספר בו את/ה עובד/ת מעורבים בנעשה בבית הספר?" התשובות הוצגו בסקלה של 1-4, כאשר 1 מייצג "לא מעורבים כלל" ו-4 מייצג "מעורבים במידה רבה". (2) סוגי המעורבות של ההורים בבית הספר: "באילו תחומים מעורבים הורים לתלמידים בבית הספר בו את/ה עובד/ת?" המשתתפים נדרשו לסמן את תחומי המעורבות לגבי ארבעה סוגים עיקריים של מעורבות הורים. תחומים אלה נבחרו מתוך הספרות המחקרית בתחום: "צופים", "ספקי שירות", "ועדים" ו"דיאלוג". (3) הסיבות לחוסר מעורבות של ההורים בבית הספר: "מה הסיבות העיקריות, לדעתך, לחוסר מעורבות של הורים בנעשה בבית הספר בו את/ה עובד/ת?" המשתתפים נדרשו לסמן את הסיבות לחוסר המעורבות. הסיבות לחוסר מעורבות סווגו על פי שלוש הסיבות המרכזיות שעלו בסקר של משרד החינוך (משרד החינוך, 2015): מצב סוציו-אקונומי, חוסר ידע וכבוד לצוות המקצועי.

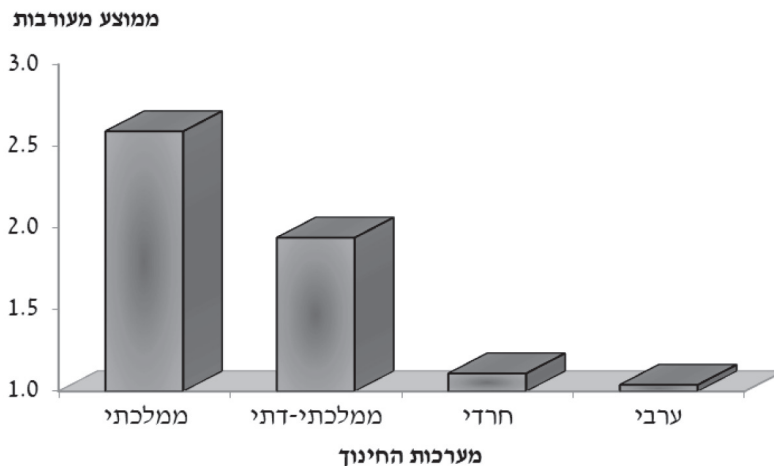
בנוסף, המורים נדרשו למלא את פרטיהם האישיים: גיל, ותק בהוראה, סוג מסגרת בית הספר (יסודי/ על יסודי) ולאילו מערכת חינוך משויכת מסגרת זאת (חינוך יהודי/ ממלכתי/ ממלכתי-דתי/ חרדי או חינוך ערבי).

הליך המחקר

לאחר קבלת אישור כמקובל, החוקרות העבירו באופן אישי את השאלון למורים שהסכימו להשתתף במחקר. הובהר למורים שהתשובות שלהם ישמשו רק לצורכי המחקר ופרטיהם יישארו אנונימיים.

ממצאים

השערת המחקר הראשונה התייחסה להבדלים ברמת המעורבות של ההורים בבית הספר במערכות החינוך השונות במגזרים השונים. על פי ההשערה, הורים בחינוך הממלכתי יהודי יגלו מעורבות רבה יותר מאשר הורים בחינוך הממלכתי-דתי, בחינוך החרדי ובחינוך הערבי. בניתוח שונות שנעשה לבדיקת הבדלים בין ארבע קבוצות המחקר ברמת מעורבות ההורים בחינוך ילדיהם בבית הספר, נמצא הבדל מובהק, $F(3,181)=45.08, p<0.001$, $\eta^2 = .43$. תרשים מס' 1 מציג את הממוצעים של רמת מעורבות הורים בארבע מערכות החינוך השונות.

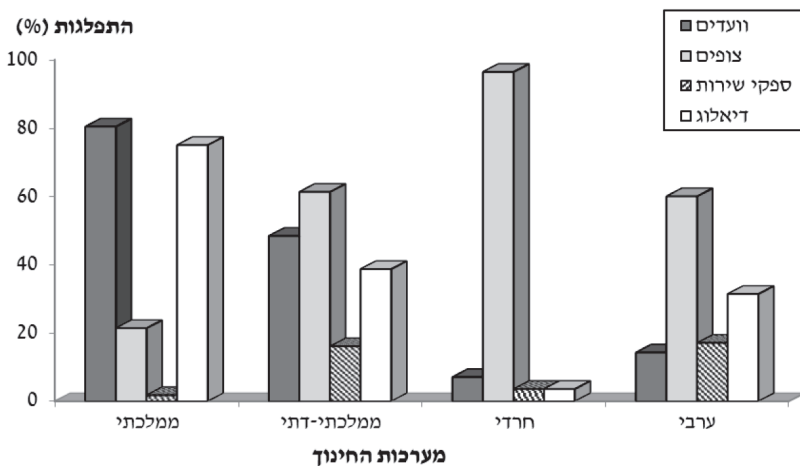

תרשים 1. ממוצעים של רמת מעורבות הורים בבית הספר בארבע מערכות החינוך השונות

מהתרשים ניתן לראות שרמת המעורבות של ההורים בבית הספר בחינוך הממלכתי יהודי היא הגבוהה ביותר, אחריה רמת המעורבות של ההורים בחינוך הממלכתי-דתי, אחריה רמת המעורבות של הורים בחינוך החרדי, ורמת המעורבות של ההורים בחינוך הערבי היא הנמוכה ביותר. בניתוחי השוואה בזוגות על פי Scheffe לבדיקת מקור ההבדלים בין הקבוצות, נמצא הבדל מובהק בין החינוך הערבי והחינוך החרדי לבין החינוך הממלכתי יהודי והחינוך הממלכתי-דתי, כאשר מעורבותם של ההורים בחינוך הערבי ובחינוך החרדי נמוכה יותר

בהשוואה למעורבות הורים בחינוך הממלכתי יהודי ובחינוך הממלכתי-דתי. בנוסף, נמצא הבדל מובהק בין החינוך הממלכתי יהודי לבין החינוך הממלכתי-דתי, כאשר מעורבות ההורים בחינוך הממלכתי הייתה גבוהה יותר ממעורבות ההורים בחינוך הממלכתי-דתי.

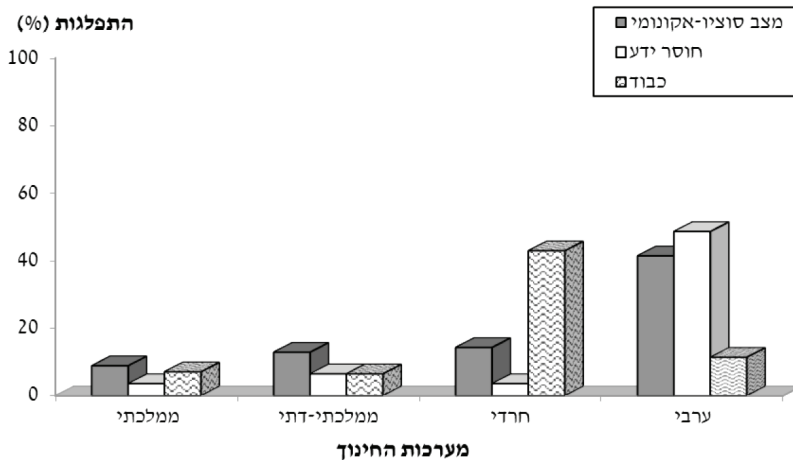
השערת המחקר השנייה התייחסה לסוגי מעורבות הורים: "צופים", "ספקי שירות", "ועדים" ו"דיאלוג". ההשערה הייתה כי בחינוך הממלכתי יהודי תהיה יותר מעורבות הורים מסוג "ועדי הורים" ו"דיאלוג" - סוגים הקשורים לשיתוף בקבלת החלטות וקביעת מדיניות בבית הספר, בהשוואה למערכות החינוך האחרות. לצורך בדיקת ההשערה השנייה לבדיקת ההבדלים בין ארבע קבוצות המחקר נעשו ניתוחי χ^2 . תרשים מס' 2 מציג את התפלגות מעורבות ההורים בבית ספר במערכות החינוך השונות לפי סוגי המעורבות.

תרשים 2. התפלגות (%) מעורבות הורים בבית הספר בארבע מערכות החינוך לפי סוגי מעורבות

כפי שנראה מתרשים מס' 2 בחינוך הממלכתי יהודי, סוג המעורבות השכיח ביותר היה "ועדים" ואחריו "דיאלוג". סוגי המעורבות של "צופים" ו"ספקי שירות" היו הפחות שכיחים בחינוך זה. בחינוך הממלכתי-דתי סוג המעורבות השכיח ביותר היה "צופים", אחריו "ועדים" ו"דיאלוג", וסוג המעורבות הפחות שכיח היה "ספקי שירות". בחינוך החרדי סוג המעורבות השכיח ביותר היה "צופים", ואילו שאר סוגי המעורבות - "ועדים", "דיאלוג" ו"ספקי שירות" - היו פחות שכיחים. במערכת החינוך הערבי סוג המעורבות השכיח ביותר היה "צופים" ואחריו "דיאלוג", ושני הסוגים הפחות שכיחים היו "ספקי שירות" ו"ועדים". בבחינת ההבדלים בין מערכות החינוך השונות, נמצאו הבדלים מובהקים בין החינוך הממלכתי יהודי ובין יתר מערכות החינוך בסוג המעורבות "ועדים", $\chi^2 = 71.38, p < 0.001$; בסוג המעורבות "צופים", $\chi^2 = 45.89, p < 0.001$; ובסוג המעורבות "ספקי שירות", $\chi^2 = 10.48, p < 0.05$.

השערת המחקר השלישית הייתה כי יימצאו הבדלים בין מערכות החינוך השונות בסיבות לחוסר מעורבות הורים בבית הספר. על פי ההשערה, בקרב החינוך החרדי הסיבה של כבוד לצוות תהיה שכיחה יותר בהשוואה למערכות החינוך האחרות. לצורך בדיקת ההשערה בקרב ארבע קבוצות המחקר נעשו ניתוח χ^2 . תרשים מס' 3 מציג את התפלגות הסיבות לחוסר מעורבות הורים בבית הספר במערכות החינוך השונות.

תרשים 3. התפלגות (%) הסיבות לחוסר מעורבות הורים בארבע מערכות החינוך

מהתרשים ניתן לראות שהסיבה לחוסר מעורבות הורים בבית הספר הקשורה למזב הסוציו-אקונומי של ההורים מופיעה בשכיחות גבוהה יותר בקרב הורים במערכת החינוך הערבי. ואכן בנייתוחי χ^2 נמצא הבדל מובהק בין מערכת החינוך הערבי למערכות החינוך האחרות, גם בהתייחס לסיבה של חוסר מעורבות הורים בבית ספר הקשורה לחוסר ידע של ההורים, נמצא הבדל מובהק בין המערכת החינוך הערבי למערכות החינוך האחרות, $\chi^2 = 51.26, p < 0.001$. הסיבה לחוסר מעורבות הורים בבית ספר הקשורה בכבוד לצוות מופיעה, כמשוער, בשכיחות גבוהה בקרב הורים במערכת החינוך החרדי, ואכן נמצא הבדל מובהק בין מערכת החינוך החרדי לבין מערכות החינוך האחרות בהתייחס לסיבה זאת, $\chi^2 = 23.32, p < 0.001$.

דיון

מטרת המחקר הייתה לבחון את המעורבות של ההורים בבית הספר במערכות חינוך שונות במגזרים השונים: בחינוך היהודי - הממלכתי, הממלכתי-דתי (חמ"ד) והחרדי, וכן בחינוך הערבי. על מנת להגיע להסתכלות הוליסטית ומעמיקה בנוגע למעורבות ההורים בבית הספר, יש לתת את הדעת למידת המעורבות, לסוגי המעורבות, וכן לסיבה לחוסר מעורבות ההורים. הסתכלות רחבה זו מאפשרת להעמיק בידע לגבי מעורבות הורים בבית הספר

במערכות חינוך שונות במגזרים השונים, ולבחון דרכים לעידוד מעורבות זאת. הסתכלות רחבה זו באה לידי ביטוי במחקר הנוכחי בשלוש השערות המחקר המתייחסות למידת המעורבות של ההורים בבית הספר, להבדלים בסוגי מעורבות ההורים, ולסיבות לחוסר מעורבות ההורים במערכות החינוך השונות במגזרים השונים.

השערת המחקר הראשונה הייתה כי ימצאו הבדלים ברמת המעורבות של ההורים בבית הספר במערכות החינוך השונות במגזרים השונים: הורים במערכת החינוך הממלכתי יהודי יגלו מעורבות רבה יותר מאשר הורים במערכת החינוך הממלכתי-דתי, החינוך החרדי והחינוך הערבי. כפי ששוער, נמצא שרמת המעורבות של ההורים בבית הספר בחינוך הממלכתי יהודי היא הגבוהה ביותר, אחריה רמת המעורבות של הורים בחינוך הממלכתי-דתי, אחריה רמת המעורבות של הורים בחינוך החרדי; ורמת המעורבות של ההורים במערכת החינוך הערבי היא הנמוכה ביותר. עוד נמצא הבדל מובהק בין מערכות החינוך הערבי והחרדי לבין מערכות החינוך הממלכתי יהודי והממלכתי-דתי, כאשר מעורבותם של ההורים במערכות החינוך הערבי והחרדי נמוכה יותר בהשוואה לשתי האחרות. ממצאים אלו עולים בקנה אחד עם ממצאי מחקרים קודמים (פישר, 2010; פרידמן, 2011), שדיווחו על הבדלים במידת מעורבות הורים במערכות החינוך השונות – הממלכתי, הממלכתי-דתי, החרדי והערבי; ומצאו כי בחינוך הממלכתי יהודי מעורבות ההורים גדולה יותר, ואילו מעורבות ההורים בחינוך החרדי והערבי נמוכה יותר. נראה כי במסגרות בחינוך הממלכתי מיושמת הזכות הדמוקרטית של ההורים להשתתף ולהשפיע על התהליך החינוכי של ילדם; זכות שלא מיושמת באופן מלא במערכות החינוך האחרות.

ממצאי המחקר הנוכחי לגבי מעורבותם הנמוכה של ההורים בבית הספר בחינוך הערבי תואמים לממצאי מחקרם של ערר ועמיתיו (Arar, Abu-Asbah & Abu Nasra, 2014). נראה כי בחינוך הערבי ההורים אומנם מייחסים לחינוך ילדיהם חשיבות רבה, אבל מעורבותם באה לידי ביטוי בעיקר במסגרת הביתית (עבוד-חלבי ומיעארי, 2018; פישר, 2010). ייתכן גם שבמסגרות בחינוך הערבי אין מספיק תוכניות לפיתוח וקידום מעורבות ההורים, והצוות החינוכי פחות מעודד מעורבות הורים (זביראת, 2010). יש לציין כי למרות ממצאי המחקר הנוכחי וקודמיו, ניתן למצוא בספרות המחקרית עדות לשינויים החלים בתחום מעורבות הורים בבתי הספר במערכת החינוך הערבי במטרה להביא לקידום חברתי וכלכלי (Fisher, Magen-Nagar & Abu-Nasra, 2014). נאסר אבו אלהיג'א וישראל אשווילי (2021), ציינו כי הניסיון של החברה הערבית לשמר את הערכים הישנים עם אופני התנהגות חדשים, יוצר דילמות התנהגותיות מורכבות בקרב מורים במערכת החינוך הערבי, בעיקר בהתמודדותם עם הורי תלמידיהם. במסגרות בחינוך הערבי שמעודדות מעורבות הורים, הישגי התלמידים עולים, ההערכה העצמית של התלמיד גבוהה יותר, ובית הספר נחשב לבית ספר מצליח יותר (עבוד-חלבי ומיעארי, 2018; 2012; Zedan, 2012; Gith, 2017). לפיכך, קיימת חשיבות רבה בעידוד מעורבותם של ההורים בבתי הספר בחינוך הערבי.

ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים גם על רמת מעורבות נמוכה בחינוך החרדי. נראה כי הסיבה לממצאים אלה נעוצה בדרך ההתנהלות במסגרות במערכת חינוך זה. רוב המסגרות נמצאות בבעלות פרטית של עמותות שהן הקובעות הבלעדיות של המדיניות, וההורים

אינם מעורבים בכך (וייסבלאי, 2012; צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018; קציר ופרי חזן, 2018). לטענת דיין (2010), מסגרות החינוך החרדי משמשות אמצעי לביטוי סמכות המנהיגות הרבנית ומבוססות על אוטונומיה מלאה בתחום החינוך וחופש לנהל את החינוך על פי הבנתם של המנהלים. משרד החינוך מפקח על בתי הספר האלה ומתקצב אותם, אך הם אינם שייכים לו ולכן יכולתו לממש את אחריותו כלפיהם חלקית בלבד (צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018; קציר ופרי חזן, 2018). כך נמצא כי הפיקוח, הבקרה והאכיפה של משרד החינוך על הבעלויות של המסגרות בחינוך זה ועל דרך הפעולה שלהן מצומצמים ביותר (דוח מבקר המדינה, 2020). ייתכן שחוסר הפיקוח והבקרה של משרד החינוך מאפשר לבעלויות ולמנהלים להתנהל כרצונם ולא לאפשר מעורבות של הורים בנעשה בתוך המסגרות החינוכיות. עם זאת, כפי שצוין לעיל, חלקן של המסגרות החינוכיות בחינוך החרדי שינו את מעמדן מ"מוכר שאינו רשמי" ל"רשמי" בעקבות הרפורמה במשרד החינוך בשנים 2013-2014 והקמת הזרם החינוכי החרדי הממלכתי - הממ"ח. במחקר עתידי מומלץ לבחון את מעורבותם של ההורים במסגרות שהצטרפו לממ"ח והן תחת פיקוח מלא של משרד החינוך, ולבדוק אם במסגרות אלה ההתנהלות מאפשרת מעורבות הורים רבה יותר.

השערת המחקר השנייה התמקדה בסוגי המעורבות של ההורים בבית הספר. הספרות המחקרית מלמדת כי הן מעורבות ההורים בחינוך ילדיהם בפועל והן סוג המעורבות מושפעים בין היתר מהתרבות, מהמעמד החברתי והכלכלי של משפחות התלמידים, ומתפיסת ההורים את צוות בית הספר כבעל הידע ובעל הסמכות (שכטמן ובושריאן, 2015). במחקר הנוכחי שוער כי בחינוך הממלכתי יהודי תהיה יותר מעורבות הורים מסוג "ועדי הורים" ו"דיאלוג" - סוגים הקשורים לשיתוף בקבלת החלטות וקביעת מדיניות בבית הספר, בהשוואה למערכות החינוך האחרות. השערה זאת אכן אוששה, סוג המעורבות השכיח ביותר בחינוך הממלכתי היהודי היה "ועדים" ואחריו "דיאלוג". סוגי המעורבות של "צופים" ו"ספקי שירות" היו הפחות שכיחים. לעומת זאת, במערכות החינוך האחרות - הממלכתי-דתי, הערבי והחרדי, נמצא במחקר הנוכחי כי סוג המעורבות השכיח ביותר היה "צופים". ממצאים אלה מעלים נקודות למחשבה לגבי יישום מדיניות משרד החינוך בישראל בנוגע למעורבות ההורים בבית הספר. כפי שצוין בסקירה, משרד החינוך רואה במעורבות ההורים יעד הכרחי ומדגיש את השותפות ההכרחית בין הורים ובין מורים בעשייה החינוכית בכל אורחות המוסד החינוכי מתוך עמדה שוויונית ומכבדת (גרינבנק, 2018; ריטבו, לוק וברג, 2018). מדיניות זאת של משרד החינוך תואמת למדיניות ה"דלת הפתוחה", שלפיה ההורים הם שותפים פעילים ומלאים בעיצוב מדיניות בית הספר ומהווים חלק בלתי נפרד מקביעת המדיניות (רקח וגרינשטיין, 2016; Raviv, 2016). אולם לפי ממצאי המחקר הנוכחי, נראה כי מדיניות משרד החינוך מיושמת בבתי ספר בחינוך הממלכתי יהודי בלבד. מעורבותם של רוב ההורים בבתי ספר במערכות החינוך האחרות (החינוך הממלכתי-דתי, החינוך הערבי והחינוך החרדי) היא ברובה מעורבות סבילה. ההורים צופים מן הצד במתרחש בבית הספר ואינם שותפים בקביעת המדיניות ובקבלת החלטות. לפי משרד החינוך, מאחר שהמורים הם הגוף המקצועי, הם אלה שצריכים להעמיק את המקצועיות שלהם כדי לעבוד יחד עם ההורים לטובת הילדים (ריטבו, לוק

וברג, 2018). ייתכן שמורים במערכות החינוך השונות אינם מקבלים הכשרה והדרכה לעבוד בשיתוף פעולה עם ההורים של תלמידיהם ולערבם בקביעת מדיניות, וכתוצאה מכך אף עלולים לגלות עמדות שליליות כלפי מעורבותם. בממצאי המחקר הנוכחי סוג המעורבות הסבילה "צופים" הופיע בקרב אחוז גבוה במיוחד (כ-97%) של הורים בחינוך החרדי. בחינוך זה מדווח כי בדרך כלל ההורים אינם מעורבים בנעשה בבית הספר ולא שותפים בקבלת ההחלטות בשל הנורמות הקיימות והתפיסה שבה מחזיקים ההורים לגבי בית הספר ותפקיד הצוות החינוכי. לעמותות ומנהלי המסגרות החינוכיות בחינוך החרדי יש אוטונומיה בקביעת המדיניות ובקבלת ההחלטות, ללא שיתוף ההורים (צ'רנוביצקי ופלדמן, 2018; קציר ופרי חזן, 2018), והדבר מוביל לחוסר מעורבות של הורי התלמידים הלומדים במסגרות אלה. מכאן עולה שסוג המעורבות תלוי בנורמות החברתיות, בערכים, ובתפיסה של ההורים את תפקידם במסגרת החינוכית של ילדם.

השערת המחקר השלישית התייחסה לסיבות לחוסר מעורבות ההורים בבית הספר במערכות החינוך השונות. בהתאם למשוער, בחינוך החרדי הסיבה של כבוד לצוות הייתה השכיחה ביותר לחוסר מעורבותם של ההורים בבית הספר. הדבר נובע מהסמכות הרבנית והסמכות של העמותות המפעילות את בית הספר, והכבוד שההורים רוחשים להן. בתשובותיהם של המורים עלו סיבות נוספות לחוסר מעורבות הורים בבית הספר. במערכת החינוך הערבי הסיבות השכיחות ביותר לחוסר מעורבות הורים בבית הספר היו קשורות למצב הסוציו-אקונומי (41.4%) ולחוסר ידע של ההורים (48.6%). ניתן לקשר ממצאים אלה לממצאי מחקרים המקשרים בין המעמד הסוציו-אקונומי של ההורים לבין המעורבות שלהם בבית הספר (Nihat-Sad & Gurbuzturk, 2013). הורים ממעמד כלכלי נמוך והורים המשתייכים לקבוצות מיעוט אתני בחברה פחות מעורבים בבית הספר של ילדיהם (אלטשולר-אזרחי ופארן-רותם, 2018; Hornby & Lafaele, 2011). בדומה לקבוצות מיעוט במדינות אחרות, החברה הערבית בישראל מתאפיינת במעמד סוציו-אקונומי נמוך (נאסר אבו אלהיג'א וישראלשווילי, 2021). במחקרם של זבידא, מוראד ודלאשה (2018) נמצא כי נשירת תלמידים מבתי ספר תיכוניים בחינוך הערבי קשורה למצבם הסוציו-אקונומי ולמידת מעורבותם של הוריהם בבית הספר. ממצאי המחקר הנוכחי מדגישים את הצורך להתערב במסגרות החינוך הערבי ולקדם את מעורבותם של ההורים.

מסקנות והמלצות יישומיות

המחקר הנוכחי נשען על שתי הנחות בסיס: האחת היא שהחברה הישראלית היא רבגונית ורב-תרבותית; והשנייה היא שמעורבות הורים בחינוך ילדיהם חשובה ומהווה כוח אינטגרטיבי המניע את שתי המערכות - הבית ובית הספר. ממצאי המחקר הנוכחי שפכו אור על היבטים שונים שקשורים למעורבות הורים בכל הנוגע למידת מעורבות ההורים, סוגי מעורבות ההורים והסיבות לחוסר מעורבות הורים במערכות חינוך שונות במגזרים שונים: בחינוך היהודי הממלכתי, הממלכתי-דתי והחרדי, ובחינוך הערבי.

המסקנה העיקרית העולה ממחקר זה היא כי קידום מעורבות הורים בבית ספר במערכות החינוך השונות צריך להתבצע בדרכים התואמות את צורכי האוכלוסייה ומאפייניה בכל מערכת. משרד החינוך מעודד מעורבות הורים, ואף מדווח על כך שמעורבות ושותפות בין הורים וצוותים חינוכיים מובילות לעלייה בשביעות רצונם של כל הצדדים (אביטל ורוז, 2018). עם זאת, על משרד החינוך לקחת בחשבון את השונות בין מערכות החינוך השונות והמגזורים השונים, ולתת מענה דיפרנציאלי לעידוד מעורבות ההורים, תוך היכרות מעמיקה של הנורמות, הערכים והמאפיינים הייחודיים של כל מערכת חינוך ומגזר. בנייה והפעלה של תוכניות ההתערבות לצוותים החינוכיים לעבודה שיתופית עם הורים בבית הספר צריכות להיות מותאמת לצרכים של מערכות החינוך ומגזרי המוסדות החינוכיים שבהם עובדים הצוותים החינוכיים.

מסקנה נוספת העולה ממחקר זה היא שנושא מעורבות הורים בבית ספר הוא נושא נרחב, וחשוב לבחון את הנושא על היבטיו השונים – רמת המעורבות, סוגי המעורבות והסיבות לחוסר מעורבות. בחינה זאת עשויה לסייע לקובעי המדיניות למצוא את ההיבטים שבהם נדרשת התערבות ממוקדת. למשל, בתחום של סוגי מעורבות ייתכן שהתמיכה שניתנת לתלמידים בחינוך הערבי בבית (עבוד-חלבי ומיעארי, 2018; פישר, 2010) מהווה סוג נוסף של מעורבות הורים והיא משפיעה על תפקוד התלמידים בבית הספר, לכן יש לתת את הדעת גם על מעורבות מסוג זה. עוד ייתכן ששינויים החלים בחברה הישראלית ובעולם משפיעים על מידת המעורבות של ההורים, על סוגי מעורבותם ו/או על חוסר מעורבותם. דוגמה לכך היא משבר הקורונה. ייתכן שהלמידה המקוונת של התלמידים בביתם במהלך משבר הקורונה, אילצה את ההורים לגלות מעורבות רבה יותר בחינוך ילדיהם.

המלצה העולה מממצאי המחקר מתייחסת לצורך להכשיר מורים לעבוד עם הורים כבר במהלך הכשרתם להוראה. בספרות המחקרית קיימת הסכמה לצורך זה, אך בפועל אין הכשרה מסודרת שמקנה לפרחי ההוראה כלים ומיומנויות לעבודתם העתידית עם הורים (Flanigan, 2007; Thompson et al., 2018). לאור ממצאי המחקר, ההכשרה צריכה להתייחס לעבודה עם הורים במערכות החינוך ובמגזורים השונים בהתאם למאפייניהם.

מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך

בהתבסס על ממצאי המחקר הנוכחי, ניתן לציין מספר מגבלות ולהמליץ על כיווני מחקר נוספים בתחומים הבאים:

1. המחקר הנוכחי בדק את מעורבותם של הורים במערכות חינוך שונות במגזורים השונים באמצעות פנייה למורים העובדים במערכות אלה. במחקר עתידי מומלץ לפנות להורים עצמם ו/או למנהלי המסגרות החינוכיות המובילים את המדיניות בנושא מעורבות הורים.
2. במחקר הנוכחי תשובות המורים נותחו בניתוחים כמותיים. מומלץ בעתיד להמשיך ולחקור בכלי מדידה נוספים. רצוי להשתמש בכלים שיציגו תמונה רחבה ומקיפה של תופעת מעורבות ההורים, כגון כלים איכותניים, דרך ראיונות עם מורים והורים במערכות חינוך שונות במגזורים השונים.

3. מומלץ לבחון בראי הזמן אם ישנם סוגי מעורבות נוספים, חדשים, שייחודיים למערכות החינוך השונות, וכן סוגי מעורבות חדשים לאור התמורות שחלות בתחום החינוך ובמקומם של ההורים בחינוך ילדיהם, ולאור שינויים גלובליים המשפיעים על מעורבותם של ההורים (כגון משבר הקורונה).
4. תחום נוסף שלא נבדק במחקר הנוכחי הוא תחום המעורבות של ההורים בחינוך המיוחד. משרד החינוך מעודד מעורבות הורים בכלל, אך בחינוך המיוחד מעורבותם של ההורים מעוגנת בחוק (חוק החינוך המיוחד, 2018). במחקר המשך מומלץ לבחון את מעורבות ההורים שילדיהם לומדים במסגרות של החינוך המיוחד במערכות החינוך השונות במגזרים השונים.

ביבליוגרפיה

- אבו-עסבה, ח' (2007). החינוך הערבי בישראל: דילמות של מיעוט לאומי. מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- אביטל, ד' ורז, ט' (2018). שביעות רצון של מנהלים ומורים מבית הספר: שותפות הורים, אווירה בית ספרית וגורמים תלויי תפקיד. משרד החינוך: ראמ"ה הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך. נדלה מתוך: https://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/HaarachatProjectim/Satisfaction_school.htm
- אלטשולר-אזרחי, ו' ופארן-רותם, ר' (2018). מעורבות הורים בלימודי ילדיהם בהקשר הבית-ספרי: הקשרים היסטוריים וחברתיים-תרבותיים בישראל ומבט קדימה. עט השדה, 19, 122-141.
- גרינבנק, א' (2018). מעורבות הורים בבית הספר - חייבים לערוך שינוי. גרסה אלקטרונית. אתר פסיכולוגיה עברית. נדלה מתוך: <https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=3680>
- דוח מבקר המדינה (2020). משרד החינוך - החינוך החרדי והפיקוח עליו. מבקר המדינה, דוח שנתי 70 ב. נדלה מתוך: <https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Pages/Reports/3285-15.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>
- דיין, א' (2010). חינוך חרדי על סף אנרכיה? הד החינוך, כרך 84 (5), עמ' 28-33.
- הורביץ, נ' (2016). החברה החרדית - תמונת מצב. המכון החרדי למחקרי מדיניות.
- וייסבלאי, א' (2012). נתונים על החינוך הממלכתי-דתי. הכנסת, מרכז המידע והמדע.
- וייסבלאי, א' וויינגר, א' (2015). מערכת החינוך בישראל - סוגיות נבחרות בתחום עיסוקה של ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת. הכנסת, מרכז המידע והמדע.
- זבידאת, א', מוראד, נ' ודלאשה, ו' (2018). הקשר בין השכלת הורים, מצבם הסוציו אקונומי ומעורבותם בבית הספר לבין הנטייה לנשירת תלמידים מבתי ספר תיכוניים מהחברה הערבית בישראל. גמעאה, 12 (2), 79-122.

- חדאד חאג'י-יחיא נ' ורודינסקי, א' (2018). שינויים לאורך ה-70: התבוננות התפתחותית באתגרים חברתיים. מערכת החינוך הערבי בישראל: תמונת מצב ואתגרי העתיד. עט השדה, 19, 21-35.
- טאוב, ד' (2007). קונפליקטים במהלך גיבוש חוק חינוך ממלכתי (1953) וביישומו. דור לדור: קבצים לחקר תולדות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות, 29, 120-138.
- משרד החינוך (2015). עמדות הורים כלפי מערכת החינוך, ראמ"ה - מדידה בשירות המידה. https://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/DCC6C36D-23F8-470B-8CD8-72B301C9509F/203547/Seker_Horim_2014_Report_Final_ed1.pdf
- משרד החינוך (2019). נציגות הורים בבית ספר ובגן הילדים. חוזר מנכ"ל משרד החינוך. <https://apps.education.gov.il/Mankal/Horaa.aspx?siduri=288>
- נאסר אבו אלהיג'א, פ' וישראלשווילי, מ' (2021). חינוך בחברה הערבית בישראל: רקע, הערות ונושאים לדיון. בתוך: פ' נאסר אבו אלהיג'א ומ' ישראלשווילי (עורכים). חינוך בחברה הערבית בישראל. מכון מופ"ת, עמודים 5-15.
- נוי, ב' (2014). של מי הילד הזה? יחסי הורים עם בתי הספר של ילדיהם. מכון מופ"ת.
- עבוד-חלבי, י' ומיעארי, ס' (2018). למידה מהצלחה בבתי ספק ערביים - מחקר אמפירי על פי תפיסת ההורים. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- פינקלשטיין, א' (2012). החינוך הממלכתי דתי: תמונת מצב, מגמות והישגים. פרק שני: מאפייני אוכלוסיית החמ"ד והרקע החברתי כלכלי שלה. הוצאת תנועת נאמני תורה ועבודה.
- פישר, י' (2010). אפשר גם אחרת: סיפורי הצלחה של שותפויות הורים בבית הספר. מכון מופ"ת.
- פרידמן, י' (2011). יחסי בית ספר- הורים בישראל. עיונים במנהל ובארגון החינוך, 32, 267-237.
- צ'רנוביצקי, מ' ופלדמן, ד' (2018). החצר האחורית של החינוך בישראל מערכת החינוך החרדית-תמונת מצב והמלצות מדיניות. הוצאת קרן ברל כצנלסון ושותפות עתיד ישראל.
- קציר, ש' ופרי-חזן ל' (2018). החינוך הממלכתי חרדי - מהקמה להתבססות. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- ריטבו, ב', לוק, ע' וברג, א' (2018). יחסים, קשר ושותפות חינוכית בין צוותי החינוך לבין הורי התלמידים- מהלכה למעשה. משרד החינוך, המנהל הפדגוגי.
- רקח, א' א' וגרינשטיין, י' (2016). יחסי מורים הורים בבית הספר: סוגי הון כמסגרת לבחינת מעורבות הורים בבית הספר. דו"ח מחקר המוגש למדען הראשי משרד החינוך.
- שכטמן, צ' ובשריאן, ע' (עורכים). (2015). בין הורים למורים בחינוך העל יסודי. תמונת מצב והמלצות הוועדה לנושא בין בית הספר למשפחה: קשרי מורים-הורים בסביבה משתנה. היוזמה למחקר יישומי בחינוך, האקדמיה הישראלית למדעים.
- שפרלינג, ד' (2019). שותפות בין צוותי חינוך להורים. ל' ויוספסברג בן-יהושע (עורכת). מכון מופ"ת.
- Arar, K., Abu-Asbah, K., & Nasra, M. A. (2014). Arab parents' involvement in school reform in Israel. *International Journal of Educational Reform*, 23(2), 133-153.

Fisher, Y. (2018). Concealed and unconcealed motives for joining the Parent-Teacher Association: Mapping sentence and smallest space analysis. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-9.

Fisher, Y. (2016). Multi-dimensional perception of parental involvement. *Universal Journal of Educational Research*, 4 (2), 457-463.

Fisher, Y., Magen-Nagar, N. & Abu-Nasra, M. (2014). Sectorial perception of parental involvement: similarities and dissimilarities. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 1 (7), 66-85.

Flanigan, C. B. (2007). Preparing preservice teachers to partner with parents and communities: An analysis of college of education faculty focus groups. *School Community Journal*, 17(2), 89-109.

Gith, E. (2017). The impact of parental involvement in schools on the self-esteem of aeab children in Israel. *International Journal of Humanities and Social Science*, 7(3), 253-258.

Hornby, G., & Lafaele, R. (2011). Barriers to parental involvement in education: an explanatory model. *Educational Review*, 63 (1), 37-52.

Lv, B., Zhou, H., Guo, X., Liu, C., Liu, Z., & Luo, L. (2016). The relationship between academic achievement and the emotional well-being of elementary school children in China: the moderating role of parent-school communication. *Frontiers in Psychology*, 7, 948.

Nihat-Sad, S. & Gurbuzturk, D. (2013). Primary school students' parents' level of involvement into their children's education. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 13(2), 1006-1011.

Park, S. & Holloway, S. (2018). Parental involvement in adolescents' education: An examination of the interplay among school factors, parental role construction, and family income. *School Community Journal*, 28(1), 9-36.

Raviv, A. (2016). Teacher-Parent community: A model for dialogue development and significant parent-teacher relationship. *The International Journal of Educational Organization and Leadership*, 23(1), 2016, 37-54.

Thompson, I., Willemsse, M., Mutton, T., Burn, K., & De Bruïne, E. (2018). Teacher education and family-school partnerships in different contexts: A cross country analysis of national teacher education frameworks across a range of European countries. *Journal of Education for Teaching*, 44(3), 258-277.

Wilder, S. (2014). Effects of parental involvement on academic achievement: A meta-synthesis. *Educational Review*, 66, 377-397.

Zedan, R. F. (2012). Parents' involvement among the Arab ethnic minority in the State of Israel. *School Community Journal*, 22(2), 161-182.

